dr. sc. MIRA KOLAR – DIMITRIJEVIĆ
Sveuč, prof. u mirovini, Zagreb

RUSANOVE POSLOVICE I MUDRE IZREKE (U POVODU 200. OBLJETNICE ROĐENJA)

Ferdo Rusan (1810.-1879.) bio je jedini Ilirac koji je djelovao u Podravini, te je pokušao svoja iskustva i zvanja koja je stekao u vojničkoj službi prenijeti svojoj rodnoj grudi, osobito Virju kao satniji Đurđevačke pukovnije. Trebalo bi objaviti sabrana djela Rusanova jer bi se samo tako vidjela njegova mnogostranost. No ovom prilikom objavljuju se poslovice i mudre izreke koje je Rusan prikupljao tijekom svog života a neke i objavio u varaždinskom listu "Pučki prijatelj" 1868. i 1869. godine. Iz tih poslovica može se mnogo toga iščitati jer su odraz života i vremena o kojem malo znamo zbog nedostatka izvora, i upravo radi toga smatramo da je vrijedna njihova objava.

Ključne riječi: Ferdo Rusan, Ilirac, poslovice, Virje.

Martin Mihaldinec je objavio 2009. godine rad "Podravski Ilirac Ferdo Rusan (1810.-1879)" [1]obilježavajući 130. godišnjicu njegove smrti, a isti je objavio i više radova posvećenih Hrvatskom pjevačkom društvu "Rusan".[2] To ima puno opravdanje jer Martin Mihaldinec je Virovac koji je očito najbolje osjetio kroz život koliko Rusan znači za Virje jer su mnoge njegove poruke i pouke utkane u život ovog nekoć najvećeg sela u Hrvatskoj. Mihaldinec je time vjerojatno nastojao nadopuniti ali i pojednostaviti moju monografiju "Ferdo Rusan 1810.-1879. Od vojnika do ilirskog i pučkog pjesnika te nositelja prosvjetiteljskog i gospodarskog života Podravine."[3] koju sam objavila potaknuta istim osjećajem prema ovom velikanu kao i Mihaldinec. Smatrajući da je višestruka djelatnost Rusana vrijedna pažnje pisala sam o njemu 1998. kao braniocu sjevernih granica Hrvatske na Dravi 1848.[4] te 2003. o njegovoj gospodarskoj aktivnosti,[5] te ponovno 2004.

1 *Podravski zbornik,* Koprivnica, 2009., str. 222-235.
2 Martin Mihaldinec, HPD Rusan, Virje, 1884.-1984., Virje, 1985.; Isti; 120 obljetnica HPD "Ferdo Rusan" Virje, Hrv. kajkavski kolendar 2000., Čakovec, 1999., 85-88. Ispričavam se g. Mihaldincu što ga nisam citirala u mojoj knjizi o Ferdi Rusanu, no nisam znala za njegove radove. G. Martin Matišin a ni škola s Draženom Podravcem nisu mi ih poslali, iako su mi inače slali sve što je izlazilo u Virju osim prve knjige "Neotesanog pisma mome prijatelju" Marijana Zubanovića. (Bjelovar, 1998).
3 Samobor, 2004. str. 1-302.
4 Mira Kolar-Dimitrijević, Podravina u 1848. godini, *Historijski zbornik,* 51, Zagreb, 1999., str. 101-111
5 Ista, Nepoznata gospodarska djelatnost virovskog pjesnika i skladatelja Ferde Rusana polovicom 19. stoljeća. *Zbornik: Stjepanu Antoljaku u čast,* Izd. Hrvatskog arhiva u Zagrebu, Zagreb, 2003., 273-285.

kao osobi koja je znatno utjecala na razvoj školstva u Virju,[6] a Rusanova aktivnost provlači se kroz druge moje radove o sjevernoj Hrvatskoj, jer je on nezaobilazan ne samo za Virje već i za šire područje. Osim Mihaldinca čini mi se da ima još poklonika. Tako je u poznatoj subotnjoj radio emisiji "Putujmo Hrvatskom" Julije Petričević, koji je radio kao učitelj u Virju od 1950. do 1956. najljepše govorio o Ferdi Rusanu i pjevačkom društvu "Rusan", pojačavajući moje misli da bi Ferdi Rusanu trebalo dati više nego ulicu u Virju, Bjelovaru i Zagrebu jer Ferdo Rusan je bio za Podravinu ono što je Luka Purić bio u hrvatskom narodnom preporoditeljskom pokretu bio za Međimurje pola stoljeća kasnije, a Slovenac Stanko Vraz u Zagrebu.[7] Da nije bilo Ferde Rusana tko zna gdje bi bila granica Hrvatske s Mađarskom. Čak ni Antun Mihanović u svojoj glasovitoj pjesmi "Hrvatska domovina" koja je objavljena u *Danici 1835.* i koja je ponešto prerađena 1891. postala hrvatska himna ne spominje rijeku Dravu već samo Savu i Dunav. Trebalo je da netko osvijesti narod između Save i Drave o njegovoj "ilirskoj", dakle slavenskoj i hrvatskoj pripadnosti a tu najveća zasluga pripada Ferdi Rusanu jedinom Ilircu iz Podravine.

Djelatnost Ferde Rusana je vrlo raznolika i spomen na njega ne smije nestati. On je izvukao Virje iz krajiške tame i dao Virovcima samosvijest da su vrijedni i sposobni ljudi te da trebaju krenuti putem prosvjete i obrazovanja. No za razliku od drugih krajeva koji itekako paze na okrugle godišnjice svojih velikana 200 godišnjica od rođenja jedinog podravskog ilirca Ferde Rusana nije krajem 2010. godine i proslavljena. Čini mi se da suvremena politika možda ne ide u prilog načinu kako je Rusan mislio i radio, od granice na Dravi, pa do rada dobrovoljnog kazališta na narodnom jeziku 1853. kada su svugdje već zabranjena. No drugačije nije mogao. On je u svojem vremenu bio najveća i najznačajnija te jedina ilirska ličnost u Podravini koja je prikazana na svim slikama koje govore o ilircima, i s tog ga pijedestala nitko ne može maknuti. Radio je i pisao kako je znao i umio kako bi Podravce preveo u krug narodnjaka te je bio produžena ruka i Ljudevitu Gaju i Ivanu Kukuljeviću -Sakcinskom koji kako se čini nisu bili u Podravini. Rusan je to činio pjesmom, člancima, radom, borbom, muzikom, predavanjima, pripremanjem kazališnih predstava u Virju 1850.-1853., prevođenjem, iskoristivši sve svoje sposobnosti koje su mu ostale nakon dugogodišnjeg boravka u vojsci da osvijesti podravski narod u narodnosnom smislu, ali i da ga upozna s gospodarskim dostignućima, modernim voćarstvom, svilarstvom i drugim vještinama po kojima su Virovci bili dugo poznati u Hrvatskoj. Zbog svega toga odlučila sam se da ponovno posegnem za mojim miljenikom te da objavim

6 Ista, Virovski ilirac Ferdo Rusan i narodno školstvo polovicom 19. stoljeća, *Anali za povijest odgoja, vol. 3,* Zagreb, 2004., str. 161-182.

7 Zvonimir Bartolić, Luka Purić - hrvatski narodni preporoditelj Međimurja. U prigodi 85. obljetnice smrti., U: Sjevernohrvatske teme, knjiga VI., Zagreb 2001., str. 20-28.

Ferdo Rusan iz sredine 19. stoljeća (Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu).

poslovice i mudre izreke koje su izlazile u varaždinskom listu *Pučki prijatelj.* Bilo je to 1868. i 1869. godine dakle u vrijeme sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe kada su Mađari slavodobitno opet dobili pod svoju gospodarsku i financijsku nadležnost što mora da se Ferdi Rusanu činilo strašnim jer je čitavo djelovanje kao ilirca usmjerio na jačanje narodnog jezika, narodne kulture i narodne samosvijesti ali i narodnog gospodarstva. Zanimljivo je da je davao i male potrebne kredite seljacima uz male ili nikakve kamate, pa je na taj način prethodio Reifeisenovim i Deličevim štedionicama, gdje kamata nije bila velika niti konstantna.[8] Ferdo Rusan rođen je u Pavlin Kloštru, selu Đurđevačke krajiške pukovnije 10. prosinca 1810. a umro je u Bjelovaru 2. svibnja 1879. godine, te je kao jedini ilirac s ovog područja ostavio značajan trag u podravsko - bjelovarskom kraju, djelujući na jačanje hrvatskog jezika i narodnih tradicija i običaja. Privučen ljubavlju za rodni kraj on se nakon umirovljenja vratio u Podravinu, te je živio u Še-

8 Sveti Augustin branio je ubiranje kamata. Stvaranja jeftinih kredita bio je san mnogih ekonomista. Bangladežanin Muhamma d Yunus uspio je stvoriti Grammen banke u kojoj su se davali krediti bez kamata te je uspio ovaj sistem proširiti na mnoge zemlje svijeta. (Muhammad Yunus, *Bankar siromašnih. Mikrokrediti i bitka protiv siromaštva u svijetu, (*Zagreb, 1995.(?)). Rusan je bio vrlo ponosan na ovu aktivnost pa je to iskazao i u oproštajnom govoru Virovcima 1874. godine. (M. Mihaldinec, F. Rusan, n.dj., str. 232)

movcima i Virju i od 1873. godine u Bjelovaru, gdje je u mladosti polazio vojnu školu i gdje je našao dosta starih prijatelja, te je radio - koliko mu je dopuštalo zdravlje - kao suradnik bjelovarske Čitaonice. Vojni krugovi su ga uvijek lijepo primali zbog toga što je bio čovjek lijepe riječi, lijepe pjesme i dobre muzike a u mladosti i lijepe vanjštine. Objavljujem i do sada nepoznatu Rusanovu sliku iz 1861. ili 1864. koju je nedavno pronašao Mr. Željko Karaula.[9] Naime Ferdo Rusan je bio 1861. i 1864. vrlo poznata ličnost u Hrvatskoj, u prvom slučaju kao kandidat za Hrvatski sabor gdje je odbio kandidaturu riječima:"...*spoznavši u Bjelovaru što se tu hoće da se tuj dvije sebi protivne želje izpuniti ne dadu, zahvalih se na izboru. Volio sam se još za vremena strpiti, ukloniti neprilici i napadanju koje bi me bilo od protivne misleće stranke postiglo kao što je postiglo moga nasliednika pokojnoga Bosanca*.", a u drugom kao izlagatelj brojnih izložaka na Prvoj Dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi u Zagrebu 1864. godine, pa ga je vjerojatno slikao i glasoviti zagrebački fotograf Pommer. Kao prvi i jedini ilirac u Podravini on je s velikim naporima i na razne načine potiskivao njemačke i mađarske riječi koje su bile silno prisutne u svakidašnjem životu krajišnika u Podravini, te je iznenađujuće kako je uspijevao da nikada ne ubaci neku njemačku riječ u svoje tekstove, što mu je vjerojatno bilo vrlo teško s obzirom na vojničko školovanje u Bjelovaru i vojničku karijeru u raznim pukovnijama, gdje je službeni jezik bio njemački. Neću ponavljati životopis Ferde Rusana o kojem je dosta pisano.

Rusan je namjeravao živjeti u Virju do smrti. No dakako nije više mogao poslije sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. pisati kao prije, a nije to mogao ni Ljudevit Gaj. Ferdo Rusan se okreće objavljivanju poslovica i mudrih izreka, nastojeći na taj način nastaviti svoju djelatnost u drugom obliku. Iako je virovska čitaonica s knjižnicom osnovana tek 1878. godine za pretpostaviti je da je u to osnivanje bio umiješan i Ferdo Rusan koji je bio među onima koji su upravljali bjelovarskom čitaonicom. Rusan je u svakom slučaju bio dobri duh Virja i Šemovca, jer je svratio pažnju čitave hrvatske javnosti na to najveće hrvatsko selo, pa je to našlo odraza i do naglog procvata Virja u vremenu razvojačenja, osobito na području poljodjelstva i stočarstva, ali i prosvjete, te je u Virju izgrađena 1893. zgrada za građansku i pučku školu kakovu nisu imala ni mnogo veća mjesta, a radom te škole pokrenute su mnoge značajne inicijative.[10] Upravo zbog Rusana Virje je došlo u uži izbor za kotarsko sjedište nakon razvojačenja đurđevačke krajiške pukovnije 1872. godine. Radi postignuća tog cilja nastojala se voditi oportunistička politika koja nije odgovarala Rusanu. Rusan je morao otići jer su se mnogi prisjećali njegove žestoke borbe protiv Mađara 1848. godine. Rusan je

9 Rusanova slika se nalazi u fototeci Hrvatskog povijesnog muzeja. Najljepše zahvaljujem kolegi mr. Željku Karauli iz Bjelovara što mi je poslao spomenutu sliku. Slika je vjerojatno iz 1861. ili 1864., jer je Rusan bio vrlo aktivni izlagač na Prvoj Dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi 1864. u Zagrebu, a njegova lijepa pojava svakako je privlačila pažnju.

10 Dražen Podravec, *250 godina virovskoga školstva,* Virje, 2009.

1874. preselio u Bjelovar. No takva politika ni Virju a ni Novigradu Podravskom nije pomogla i Đurđevac je postao kotarsko središte. Rusan je u Bjelovaru našao utočište kod bratove obitelji a Bjelovarčani koji su već imali čitaonicu lijepo su ga prihvatili, premda mu je gluhoća onemogućavala da istupa u javnosti. Pored toga poslije Ilirca Ivana viteza Trnskog, privremenog upravitelja i župana Bjelovarske županije od srpnja 1871. do ožujka 1872. godine za velikog župana dolazi grof Robert Oršić Slavetićki, a ovog 15. siječnja 1875. Ljudevit pl. Raizner te 7. listopad 1879. godine Lazar Davidović, krajiški časnik. Osim Trnskog i Davidovića svi su veliki županu u Bjelovaru bili plemići koji su u teško doba propadanja plemstva u Hrvatskoj nastojali zauzeti određene položaje u upravi, a Rusan nikada nije prijateljevao s plemstvom.[11] Rusan se je kao ilirac, narodnjak, ali i zbog zdravlja teško snalazio u novoj sredini, a ponajbolje se snalazi u Bjelovarskoj čitaonici jer je sudjelovao kod otvaranja Ilirske čitaonice u Pečuhu 1839. godine. U Bjelovarskoj čitaonici i umire. Ferdu Rusana je 2. svibnja 1879. oborila kap. Bio je taj dan u bjelovarskoj čitaonici te je sjedio kraj peći. Nije se osjećao dobro, ali se je ipak uspio odvući u sobu, ali malo iza toga našla ga je nevjesta Tereza Rusan mrtva na zemlji "jer mu je kap pala." Sahranjen je 4. svibnja 1879. na bjelovarskom groblju i bio je ispraćen od mnogih. Prijatelj Sablić piše *"Ako i jest bura silnom dvodnevnom kišom sav sjaj uništavala, to ga ipak svi i vojni i nevojni uredi od najvišega do najnižega činovnika te gradjanstvo do groba dopratili./.../ A u oporuci svojoj ostavi 400 forinti za grobni kamen pod uvjetom, da mu metnu ove reči na nadgornicu "Sve do svoje smrti rodo - i domoljub".* Želja mu je bila ispunjena samo djelomično. Spomenik je bio postavljen već 30. listopada 1879., ali bez tih željenih stihova, što najbolje odražava političke prilike u tom vremenu.[12] Zanimljivo je da su Bjelovarčani također spoznali Rusanovu veličinu iako je najbolje godine života živio u Podravini a ne u Bjelovaru. Očuvali su njegov grob s reljefom, njegovu kuću na koju su položili spomen ploču, a i dali su i svojem zborniku ime *Rusan, odnosno Rusanova zviezda.* Vrlo lijepo, jer naše velikane ne treba zaboraviti.

Ovaj je rad napisan kako bi se ponovno podsjetilo na Ferdu Rusana. Rusan to svakako zaslužuje zbog toga što je branio hrvatski dom od svih te iako je znao nekoliko jezika, uvijek je pisao samo "ilirski" i tako pjevao, pisao svoje poučne članke, radio na kazališnim predstavama u narodnom jeziku kada se to više nigdje drugdje nije moglo (1850.-1851.) i pored toga djelovao u sredini u kojoj je živio da postane žarište domoljuba i domoljublja pa je to ostavilo dubokog traga u samosvojnosti ljudi, oporosti njihove prirode, tvrdoći ali i dobroti za rane humane i prosvjetne akcije od kojih Hrvatsko pjevačko društvo "Rusan" nema mali

11 Željko Karaula, *Veliki župani bjelovarski (1872.-1924./1941.-1945.) Katalog izložbe. Izd. HAZU.,* Zagreb - Bjelovar, 2011., str. 16.-22.
12 Isto, str. 18.

značaj jer djeluje i danas.[13]
U ovom radu osvrnut ću se samo na Rusanovu aktivnost kao sakupljača i objavljivača poslovica i mudrih izreka, premda bi bilo vrijedno da se objave sabrana djela Ferde Rusana, jer on je cijeli život pisao, skladao i pjevao.[14]

2.

U 19. stoljeću na ovaj rod književnosti gledalo se s poštovanjem, jer ih je i nepismeni narod rado prihvaćao. Poslovice se mnogo koriste u usmenoj književnosti ali ih nalazimo ugrađene i u mnoga književna djela druge vrste. Milivoj Solar kaže "Poslovica u obliku tvrdnje ili upute sažeto izražava neke obično na prvi pogled skrivene osobitosti ili zakonitosti životnih pojava, ljudskih ili prirodnih zakona ili pak načina ponašanja."[15] Poslovice su u raznom obliku objavljivane i prije Rusana.
Pavao Riter Vitezović je objavio zbirku poslovica pod nazivom "Priručnik aliti razliko mudrosti cvitje", (Zagreb, 1703.). Poslovicama se bavio i Kanižlić. Važnost i korisnost poslovica je uočio Matija A. Relković, pa je objavio "Nek je svašta iliti sabranje pametnih riči" 1795. godine. Godine 1813. zagrebački biskup Maksimlijan Vrhovac je naložio područnom svećenstvu da skuplja narodne pjesme, pripovijetke i poslovice i svećenstvo je skupilo mnoštvo ovog usmenog narodnog blaga. Osobito su se rado skupljale poslovice, kao i mudre izreke koje je stvorio život. Mnogi učitelji a i svećenici su prikupljali i poslovice i mudre izreke ali ih nisu svi objavili. Tako je radio i kajkavski pisac Tomaš Mikloušić, župnik u Stenjevcu na početku 19. stoljeća,[16] koji 1821. u "Izboru dugovanj vsakoversneh za haseni razveselenje služečeh" u IV. svesku objavio brojne poslovice. Rusan je neke Mikloušićeve poslovice samo preveo na štokavski, čime su ušle i u Rusanove poslovice pouke iz kršćanske moralne teologije.[17]

3.

U vremenu kada nakon sklapanja Hrvatsko - ugarske nagodbe ilirska ideja biva nepoćudna Rusan se okreće priređivanju za tisak poslovica koje je skupljao dugo godina. On ih je ponudio na objavljivanje varaždinskom učitelju Bartolu Francelju, koji je bio vlasnik i urednik lista *Pučki prijatelj,* koji je počeo izlaziti u Varaždinu 1867. godine da bi se nakon 1873. preselio u Zagreb.[18] Bio je to

13 U radio emisiji "Putujmo Hrvatskom" Julije Petrinović koji je bio učitelj u Virju od 1950. do 1956. prisjetio se i Virja i Ferde Rusana i društva Rusan s najljepšim riječima. Julije Petrinović je došao sa ženom Marijom u Virje iz Ludbrega te je pribilježio puno zapisa o Virju, organizirajući s djecom i igrokaze. (Mr. Dražen Podravec, *Povijest virovskog školstva 1759.-1999.",* Virje, 1999., str. 91.)
14 U Bjelovaru je 1873. pomogao osnivanju Hrvatskog pjevačkog društva "Dvojnice" te stoga ne iznenađuje da su Virovci 1884. osnovali Hrvatsko pjevačko društvo "Rusan" koje djeluje i danas.
15 Milivoj SOLAR, Teorija književnosti, Zagreb, 1977.
16 Stjepan Hranjec, Mikloušićeva prirečja*, Hrvatsko zagorje, VII, 2001., br. 2, str. 53-57*. M. Kolar-Dimitrijević, Gospodarske prilike u Hrvatskoj u doba Tomaša Mikloušića (1767.-1833.), Zbornik Mikloušić, Jastrebarsko, 2010.
17 Ivan Cesarec, Dramsko-scenski rad Tomaša Mikloušića, *Hrvatsko Zagorje, VII, 2001., br. 2, 38. I*
18 U Zagrebu urednik mu je bio Dragutin Jagić a uredništvo se nalazilo u kući barunice Kušlan na Markovom

list, pisan isključivo za seljaštvo, pa su tekstovi jednostavni i lako čitljivi. Rado je čitan u Hrvatskom zagorju ali i u Međimurju i Podravini. Urednik je prihvatio Rusanovu ponudu i tijekom 1868. i 1869. godine Ferdo Rusan objavljuje u svakom broju lista po nekoliko poslovica pod naslovom "Načela života čovječega te mudre i istinite izreke. Sabrao i po izkustvu umnožio F. R-n. Kroz *Pučkog prijatelja* vodila se borba za standardni hrvatski jezik odnosno štokavsko narječje, iako taj još nije bio točno definiran. Pitanje hrvatskog jezika intenziviralo se pojačano poslije Hrvatsko - ugarske nagodbe 1868. godine pa su novine *Pučki prijatelj* bile izvanredno značajne za prodor "ilirskog" jezika na područje Hrvatskog Zagorja, te su tu određenu ulogu svakako odigrale i Rusanove poslovice i mudre izreke, nasuprot svećeniku Ignacu Kristijanoviću i drugima koji su čuvali kajkavsku baštinu te smatrali da bi kajkavski trebao biti standardni jezik u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Ma kako Rusanove poslovice bile "sklepane", odražavajući da je njihov tvorac "vojnik" i nevješt lijepim frazama, one odražavaju duh naroda i stavljaju naglasak na društvene vrijednosti te kritiziraju ono što ne valja. Ujedno su one omogućile Rusanu da izloži ono što ga muči i da pokuša utjecati na ispravljanje krivih stvari. Ima u tim poslovicama mnogo raznih pouka, mnogo narodne ali i Rusanove mudrosti. Pod nazivom "*Rusanove poslovice i mudre izreke*" su te poslovice i izreke izlazile sastavljene po Rusanu, adaptirane jezično i sadržajno, te nisu posve originalna djela. No tako je Ferdo Rusan činio i s muzikom preuzimajući prijemčive talijanske melodije u sastavljanju muzike za svoje pjesme. Možemo kod poslovica uočiti veliku nedorađenost u jeziku, ali kada se uzme vrijeme kada ih Rusan objavljuje one su izvanredno važan izvor za život naroda osobito što su nam drugi izvori zbog uništenosti općinskih arhiva mnogih mjesta, pa i Virja i Đurđevca drugi materijali nedostupni. Poslovice nam ukazuju na međuodnose ljudi, ali i o odnosu prema stvarima. Bogato je to vrelo spoznaja o interesu Podravaca za stvari, ljude i životinje. Sam život je inspirirao Ferdu Rusana za sadržaj njegovih poslovica.

Rusanovim poslovicama do sada nije posvećivana nikakva pažnja. Rusanove pučke poslovice čuvaju se i u posebnom svesku koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci. Na njih sam upozorila 2004. godine.[19] I u ostavštini etnomuzikologa Franje Kuhača - Kocha nalazi se 259 papirića s Rusanovim poslovicama.[20] Očito ih je Ferdo Rusan dugo sakupljao, neke izmislio, neke prikupio, a onda neke i objavio u *Pučkom prijatelju.*

U Podravini su se još polovicom 20. stoljeća u govoru mnogo koristile poslovice i uzrečice koje je zabilježio ili izmislio ilirac Ferdo Rusan. Mnoge narodne

trgu. Kasnije se list opet vraća u Varaždin a urednik mu je Franjo Stepanek, učitelj na Višoj djevojačkoj školi u Varaždinu (*Pučki prijatelj,* 25, 11. XII. 1874., str. 194*).* List istoimenog naziva izlazio je kasnije i u Krku.

19 M. Kolar-Dimitrijević, F. Rusan., n.dj., sr. 178. Na više mjesta netko riječ "Krajišnik" zamijenio riječju "Hrvat".

20 Hrvatski državni arhiv, Ostavština Kuhač, Rusanove pučke poslovice, D-1-3.

poslovice bile su unesene u čitanke za osnovnu školu, koji su carevom odredbom od 1848. morali biti za osnovne škole na narodnom jeziku. Kod tog posla možda je imao neki utjecaj i Ferdo Rusan, koji je kao i Petar Preradović imao vojničku karijeru, te je bio premještan iz mjesta u mjesto, ali je svugdje tražio i nailazio "slavenski" narod i širio svoje spoznaje, sakupljajući mudre izreke a i slavenske riječi. Školovan u Bjelovaru on je kao krajiški časnik proveo mladost na području sjeverne Italije, Temišvara i Baranje. Izvanredna duha on je prihvaćao nove spoznaje tadanjeg svijeta i kada se je smjestio u Virju kao umirovljenik on je nastavio skladati, pjevati, poučavati, čitati, a bavio se i svilarstvom i kasnije vinogradarstvom. No primarno on je bio preporoditelj, poučavatelj naroda, a radio je to na razne načine: Pjesmom, glazbom, poslovicama, savjetima i sl. Pomalo se mijenjalo stanovništvo koje je prihvaćalo njegov način govora i njegov način pisanja, a to je bio narodni jezik zagrebačke škole. Rusan je nastojao pisati ijekavskom štokavštinom ali u tome nije potpuno uspio jer on sam nije bio filolog ni jezičar a ni dovoljno školovan da ustraje na onom što je prihvaćao kao poticaje izvana. No preko poslovica štokavština je laganije hvatala korijen u narodu, a pored toga poslovice, uzrečice odnosno savjeti su bili i moralna i gospodarska pouka narodu, do kojega nisu dolazile u to vrijeme nikakve novine koje su kasnije utjecale na jezik. Poslovice su dakle imale i politički ali i etički cilj u vremenu kada je mnogo toga bilo ugroženo uslijed centralističke politike Beča i Pešte. Mi ne znamo kako su Rusanove poslovice utjecale na narod Podravine i Hrvatskog Zagorja ali svakako su utjecale jer to je bila koncentracija znanja i spoznaja. Narodne izreke dokazuju što je zaokupljalo duh naroda i one su imale velikog utjecaja na izgradnju ne samo političke svijesti već mnogo više na području etike i morala. Trebalo je stvoriti poštenog čovjeka, a to u vremenu poslije 1848. kada se nije znalo što je Hrvatska i kome pripada i nije bilo lako. Pohvala i kuđenje poziv da se živi skromno i oprezno je i poziv za čuvanje budućnosti.

U Podravini 19. stoljeća nitko nije toliko pažnje posvećivao poslovicama i uzrečicama kao Ferdo Rusan. Mnoge od njih se čuju i danas kao narodne poslovice i narodna mudrost, premda nitko nije istražio njihov korijen a mislim da je Rusanova uloga u odgoju naroda preko poslovica i uzrečica izvanredno značajna. U rukopisnoj ostavštini Kuhača, s kojim je Rusan bio poznanik nalazi se svezak koji nosi naslov "Rusanove poslovice" a koji sadrži više stotina poslovica i uzrečica. Kako su one dospjele u Kuhačevu ostavštinu ne znamo no možda mu ih je dao sam Rusan namjeravajući s Kuhačem pokrenuti neko izdanje s tim sadržajem jer bi to bilo jedino opravdanje.

Ne mogavši ništa dočekati od ove suradnje, a vidjevši da ga Nagodba ionako ograničava u svakom javnom radu, prilazi sam objavljivanju mudrih izreka u *Pučkom prijatelju.* Možda je Rusan mislio objavljivati poslovice i uzrečice i drugdje, ali nije stigao zbog bolesti i neimaštine u koju je zapao a i ne podrške nekadašnjih

PUČKI

PRIJATELJ

Poučan i zabavan tjednik za puk trojedne kraljevine.

Broj 26. U Varaždinu, u četvrtak 2. srpnja 1868. God. II.

Klaštrenje voćakah ljeti.

U nas ima žalibože mnogo i mnogo manje voćakah, nego što bi jih moglo biti; a šta jih ima, opet nisu, kakove bi mogle biti. Prvo dolazi odatle, što se još nije uvidila velika korist, koju donosi voćarstvo, a drugo leži u tom, što ljudi nisu vješti u ovoj struci. Nu o tih stvarih govoriti ćemo naposa, a danas nešto o klaštrenju voćakah imenito kada se taj posao najprobitačnije obavlja.

Voćke naših gospodarah, imenito seljanah, nisu ni najmanje takove, kakove bi morale biti. Ima bo na njih puno ogranakah koji su usahnuli; ima tamo puno tako zvanih vodenjačah (mlazovah), to jest granah, koje su neplodne; ima prestarih granah, koje su prestale rudjati. S toga je krošnja pregusta, pa je ne može ni vjetar promahivati, ni sunce obasjavati. Nadalje nalazimo na voćkah naših gospodarah puno maha, puno lišaja, mrtve kore, pa i ljepak. Sve to je uzrok, da i ovo malo voćakah, što jih imadu naši gospodari, ne pruža one koristi, što bi ju pružale, da su u redu kako valja.

Na koliko se kod nas voćke ipak klaštre i čiste, obavlja se taj posao u proljeće. To ne valja, osim ako to čini vještak. U proljeću je voćka gola, bez lišća; s toga se težko razluči plodonosna od neplodne grane, pa se često odreže valjana, a ostavi nevaljana grana. Posve je drugčije to ljeti. Onda će i manje vješt voćar posve lahko razabrati, koje su grane suvišne, koje nisu već ničemu, te jih moramo odstraniti, da ne smetaju zdravim. Opaziš li, da je na kojoj grani sitnije (drobnije) i bljedje lišće, nego je na drugoj, to je znak bolesti i takovu

To su izkusili i uvježbali umni i napredni voćari, a naši se čitatelji mogu ovim izkustvom služiti na svoju korist.

Ovamo možemo uzeti i slučaj, kad se staro drvo po drugi put ciepi. Ovakove voćke preciepljivaju dandanas napredni voćari tek onda, kako su prolistale, pače i ocvale, nipošto pako s proljeća kako se to obično čini po starom običaju. Kako se pako voćke klaštre, razložimo u budućem broju.

Nešto o uspjehu bubogojstva ljetošnjega, i o gotovoj propasti svilarstva domaćega.

Ima tomu mnogo godinah, nakoliko se to sjećam, odkad nije, polag mogu iskustva, tako uharno (povoljno) po kakvoću (dobrotu) zapredakah (čauricah) dospjelo bubogojstvo, kao uprav ljetos. Neznam, da li je tomu doprinielo izprva ugodno vrieme ili zdravo sjeme, ili pako oboje. Dosta tomu, vrieme bijaše iz početka — kod mene od 10. svibnja — skroz povoljno, da nemože bolje, po naše poslovanje, jer je pri tom prirodna, što je najpoglavitije u stvari, a ne umjetna djelovala toplina, nu od 5. m. t. nasuprot stane žalibože dan na dan kroz osam danah svaki čas, jest, i po dva dana i dvie noći zastopce kao da je tomu zbilja Medard kriv, to rodje to gušće dažditi, što je bubogojitelju, osobito koji je više od 1/4 (četvrt) lota puzavacah zadovoljiti imao, mnogo brige zadalo. Nu poslie hrdjavoga mora da sliedi liepo vrieme, tako je i bilo, i tim dospje opet naš bezkoristni podhvat, kao što ćemo dalje saznati, u svoj pravilni tečaj, premda nam loša u tom sreća, — ne već u prvobitnoj nadi, u kojoj bi tako po prodavaoca, kao i po kupca

Naslovnica jednog broja Pučkog prijatelja iz 1867. godine.

prijatelja. Jezik ovih Rusanovih poslovica u Kuhačevoj ostavštini je prilagođen pravopisu iz 1870., a poslovice su složene su po abecedi. Ima ih vrlo mnogo, pri čemu su mnoge doista općenarodne, no neke je očito iskovao Ferdo Rusan osluškujući bilo naroda. I ove poslovice se donose na kraju ovog rada jer ukazuju kako se je utjecalo na narod da prihvati štokavštinu, ali istovremeno se kroz poslovice vršio i utjecaj na odgoj djece.

Podravina je uvijek voljela poslovice, aforizme, posebice, narodne pripovijetke, pjesme. To je ugrađeno u dušu naroda ovog kraja. Ferdo Rusan je mnogo pridonio moralnom i etičkom uzdizanju naroda prenoseći svoje bogato iskustvo u narod pismeno ali i usmeno, što je zbog njegovog života u Virju bilo neminovno i velika je šteta što je požar u Virju uništio veliki dio pismene dokumentacije.

4.

Rusanove poslovice objavljene u Pučkom prijatelju. Bartol Francelj je Rusanove poslovice počeo objavljivati 10. rujna 1868. te je za Rusanove izreke otvorio posebnu rubriku "Načela života čovječega te mudre i istinite izreke" (Rusanove poslovice). Preko ovih poslovica štokavski jezik je ulazio u Hrvatsko Zagorje i Podravinu gdje se je Pučki prijatelj prodavao. Ujedno se na tim tekstovima može analizirati Rusanov jezik i pravopis, proučavati krnje rečenice a i smisao onog što je Rusan želio savjetovati svojim krajišnicima, što je smatrao važnim za život. Rusan je bio jedini ilirac koji je živio na području Podravine i stoga je njegovo

djelovanje vrlo kompleksno, i još uvijek nedovoljno proučeno.[21] Rusanove poslovice objavljujem u obliku kako su tiskane u *Pučkom prijatelju* 1868. i 1869. godine, bez ikakve intervencije u tekstu. Zašto su Rusanove poslovice prestale izlaziti 1869. godine. Čini se da je u Virju bilo vrlo teško. U 1868. i 1869. Virjem su harali požari koje je netko podmetao, pa je te godine trebalo osnovati i Dobrovoljno vatrogasno društvo.[22] Činilo se da netko želi materijalno uništiti Virovce paleći njihove domove.

1. *Pučki prijatelj*, br. 36, 10. IX. 1868., str. 146-147.

- Nemožeš li sebi ukazana dobročinstva po želji odvratiti ili naknaditi, a to jih barem sa zahvalnom ćudi priznaj. - Dobročinstvom se pribavlja ljubav i nagnutje ljudih. - Plod dobročinstva je zahvalnost, nezahvalnost nasuprot ništi i utamanjuje svako dobročinstvo. - Tri su stvari vrlo teško podnosive u životu čovječem: razstanak od pravih i iskrenih prijateljah i rodoljubah; ubožtvo (siromaštvo) poslije bogatstva i mržnja, onda preziranje poslie velikog ugleda i gospodstva.[23] - Pokajanje je većinom posliedak prenagljenja. - Prijaznost je u obhodu i sdruživanju poglavito svojstvo dobro mislećega i pristojno odgojenoga čovjeka. - Neotesano, neuljudno i osorno ponašanje je, bilo to gdje mu drago, znak velike surovosti. - Jezik na uzdi uzdržati, je od velike po čovjeka koristi. - Poklon je onaj najbolji, koj iz dobrovoljnosti proizlazi. - Pristojno uslužno i dobrostivo ponašanje je najljepši na čovjeku ures. - Tko svoga prijatelja odviše izsmiehava, ili mu se, u šali tobože, ruga, vriedja prijateljstvo. - Budi ustrpljiv i odvažan, jerbo svaka stvar ima i svoj konac. - Tvrdica (skupac) spravlja istinabog brižljivošću svoju imovinu, ali ne za sebe, nego za baštinike svoje. - Često krat je kamo bolje mučati, kako govoriti. - Zlim ljudem dobro učiniti, znači toliko, kao strasti njihove podupirati. - Koliko put se dogodi, da su sliepi ljudi prije postigli svoju svrhu nego oštrovidni. - Gdje gdje zaslužuje prijatelj veću prednost nego i rodjeni brat. - Više učiniti, nego obećati, gotova je kriepost; nu obećanju po nešto samo odoljeti, ili mu se posve iznevjeriti, sramotno je. - Pravednost je najplemenitije svojstvo čovjeka. - Ubod je jezika pogibeljniji kako ubod kopja. - Pobjeda uzvišenih i plemenitih dušah sastoji se u oproštenju a pobjeda sniženih i neplemenitih nasuprot u ponosu i nadutosti. - Razborit čovjek trsi se svoje krieposti i dobra svojstva što više umnažati. - Znanosti i umjetnosti traju bez kraja i konca. - Tko svoje strasti svladati umije, sačuvao se od nesreće. - Blagodaran čovjek je od velike vriednosti a njegovo dostojanstvo uzvišeno. - Mari za dobro družtvo, nu zloga se okani kao kuge. - Udar je prijateljev bolji, kako cielov neprijateljev.

21 Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Ferdo Rusan*, Koprivnica, 1995., Martin Mihaldinec, Ilirac Ferdo Rusan, Podravski zbornik 35, 2009.

22 Virje, *Pučki prijatelj,* 18, 13. V. 1869.

23 Ovo je svakako originalni Rusanov zapis jer je upravo on doživio sve te ti stvari.

- Pravoga prijatelja upoznati ćeš najbolje u nuždi. - Neprijateljstvo izmedju rodbinstva gorje je kako ubod štipavca. - Ako nisi sam u stanju podupirati ili podpomagati obće koristna i plemenita djela a ti neodgovaraj i neprieči barem drugoga, da toga nečini, ako si nakan ostati čovjek bez crvljiva značaja.

***2. Pučki prijatelj,* 46, 19. XI. 1868., str. 186-187**.

- Jezik je duša narodnosti. - Konac istine je spas, konac laži nasuprot sramota. - Jedan dan iskrena domoljuba je u većoj cieni nego vas život odpadnika. - Boravljenje čovjeka u svojoj domovini, bilo to i srednje ruke, bolje je, nego bogatstvo u tudjinstvu. - Tko svoju otačbinu, svoj materinji jezik i narodnost vrhu svega cieniti, ljubiti i štovati umie, čovjek je od krieposti, čovjek od značaja. - Poslje zlovoljnosti pri poslovanju sliedi čestokrat iznenadno obradovanje. - Bolest razuma je žešča nego bolest tiela. - U štedjenju ili štedljivosti i umjerenosti sastoji imućtvo i zdravlje, a u razsipnosti i neumjerenosti nasuprot siromaštvo i nezdravlje (bolest). - Samim znanjem bez marljivosti i djelovanja nepostiže se očekivana svrha. - Tko djecu svoju dobro i u duhu narodnom odgajati umie, umanjit će broj zavidnikah i zadovoljiti dužnosti svojoj. - Iz djelah upoznaje se prvobitnost i loza čovjeka, iz govora pako njegov razum. - Učenjak je u svojoj otačbini, kao zlato u rudnoj gori. - Tko se sam smatra mudracem, toga smatraju ljudi ludjakom. - Često predbacivanje učinjene dobrote radi, zamrači sjajnost njezinu. - Zahvalnost prema dobročiniteljem tvojim pribavit će ti trajnost dobročinstva njihova. - Čuvaj se onoga, koga nepoznaš. - Negovori o stvarih, kojih ne razumieš. - Ne odgovaraj prije, doklam nisi razumio pitanje. - Tajnost je tvoja u tebi bolje sačuvana, nego u drugoga. - Tko ti se laska, taj te i prezire. - Gdje je računska i bilježna knjiga, tu je i gospodarstvo.
- Čovjek bez rodoljubja, kao kukuruzna stablika bez klipa.

3. *Pučki prijatelj,* 48, 3. XII. 1868., str. 195.

- Ne sudi rodoljuba samo po odielu i rieči, nego po činu i tvoru. - Čovjeka komu je narodnost ništica, smatraj kao mrtva med živimi. - Zaslužan po domovinu rodoljub živi, ako je i mrtav. - Ukaži prijatelju svu svoju ljubav i blagonaklonost, ali mu nepovjeri tajnosti srca svoga. - Učenjak pozna neučenjaka, jer je bio i sam neuk; nu neučenjak nepozna nasuprot učenjaka, jerbo nebje nikad učen. - Početak prijateljna ponašanja je uklanjanje svake i najmanje zavade.

4. *Pučki prijatelj,* 49, 10. XII. 1868., str. 199.

- Prekoprećerane udvornosti su od kratke trajnosti. - Drž se pravedna čovjeka, on će s tobom i pravedno postupati; okani se nasuprot opaka, jer bi ti mogao još i ugled smanjiti. - Tko je za života odviše skupario nagrnuo je bogatstva za svoje neprijatelje. - Neznalica je sam sebi neprijatelj, kako da bude prijatelj drugomu

ili tja domovini! - Tko je u govoru mio i prijatan, pribavi si ljubav i štovanje inih ljudih. - Smrtju samo gubi svatko svoju nadu. - Obećanje blagodarnika smatra se za gotov novac, nu obećanje tvrdice je zatezanje i prazna izlika. - Podulje izkustvo je prirastak k razumu. - Lienost i prekomjerno spavanje lišavaju nas naših dužnostih, i vode nas do siromaštva. - Okani se pouzdana obćenja s otmenijimi družbenici, nego što si sam; jer će te uvieke posliednje zapasti mjesto. - Čini dobro, ako si nakan, da se i tebi dobro čini. - Ako si se stojeć razsrdio, to se sjedni, ako li pako sjedeći, to se lezi. - Blagodarnik će najbolje učiniti, ako, obziruć se i na nepredvidivi slučaj, i za sebe nešto prištedi. - Stvar koju proti volji posjednikovoj dosadno zahtievati, znači vrlo bezobraznim biti.

***5. Pučki prijatelj,* 51, 24. XII. 1868., str. 207**.
- Početak srditosti je bjesnoća a konac bjesnoći pako pokajanje. - Tko svoj razum strastju nadvladati dopušta, propada. - Upotrebi prigodu prije, nego su ti zle posliedice prouzročile mnogo neprilikah. - Tko razum sliedi, sretan je, tko nasuprot za strastmi i za zavedenjem gine, mora da se pokaje na svoju štetu, bilo danas ili sutra. - Rana je rieći pogibeljnija i trajnija, nego rana mača. - Bolji ti je pametan neprijatelj nego benasti prijatelj. - Ludjak je malen, bio on još tako velika struka, pametnjak je pako velik, bio on još tako malena uzrasta. - Prijateljem svojim oprostiti, pruža prijateljstvu još više ustrajnosti i snage.

6. *Pučki prijatelj,* 52, 31. XII. 1868.
- Pusti neznalicu, neka ga u svojoj gluposti; pametnjaku nasuprot naznači njegovo mjesto. - Neobećaj naprasno nikomu ništa, ako nisu u stanju obećanja točno i izpuniti. - Pravi prijatelj valja da bude držan u većoj vriednosti nego hrdjav srodnik. - Siromaštvo je bolje, nego krivo bogatstvo i nepravedan dobitak. - Hvala blagodarna čovjeka traje uvieke i kada je sve njegovo imućstvo propalo.
- Pripravnost ima za pratilicu veselost, uzprotivnost nasuprot prouzrokuje mnogo zla. - Bježi od zla i razvikana družtva, i tebe će medju hvale vriedne brojiti ljude. - Lukavost je u mnogih slučajevih jača, nego sudjelovanje toliko i toliko momakah ili ljudih. - Nedaj se nepozvan nasnubiti, ma bilo u kakvo družtvo, jer će ti zamjeriti i popreko te gledati. - Pohodi kadkada prijatelja si, al opet ne gusto, i ti ćeš si njegvo nagnutje pribaviti. - Jedan hrdjavi vjerovnik pokvari namjere toliko dobrih i u rieči stalnih vjerovnikah. - Okani se, koliko moguće, svijuh nagodbah, zadužnicah i obveznicah, jer ti daju kasnije poroda prepirkam, parnicam i srdžbi. - Neposudjivaj nikomu, rodbini najmanje, bez prilična zaloga ili osjegurane jamčevine, ako ne ćeš da neostaneš bez posudbine i dobitka. - Neteži strastvno za kartanjem i od tuda očekivanim dobitkom, jer bi te mogla postići ona poslovica što veli "Tko za tudjom vunom podje, sam ostrižen kući dodje." - Netoči vina na vjeresiju - većinom prazan izgovor - ako ne ćeš da bude polu zaman. - Tko svoju

skupost ili škrtost pred ljudmi javno sam odaje, izvršen je porugam. - Jezik gluhoniemca je bolji nego jezik lažljivca.

7. *Pučki prijatelj,* 21, 3. VI. 1869., str. 87.

- Komu nije mnogo stalo do zdravlja, nije mu ni do života. - Pravi gospodar običaje trošiti toliko, da mu nešto u pričuvi ostane, neznajući u napredak, kakva ga sila i potreba u buduće postići može. - Gdje nema dobroga i priličnoga gospodarstva, nema ni dobroga življenja. - Tko bolje i umnije gospodari, više ima. - Netroši više, nego što ti kesa i dohodci dopuštaju, jer bi mogao pasti u nepriliku ili tja i u siromaštvo. - Ako si pošteno posudio, trsi se, da pošteno i vratiš, ako si voljan, da ti budu i nadalje otvorena vrata. - Tko se drži zlih, držan je za zla, a tko traži družtvo strastvenih ljudih pokajati se mora. - Tko svoju srdžbu na uzdi uzdržati nije u stanju, nikada svoju zlu navadu nepopravi. - Uzdržanost je drvo; koren mu je zadovoljstvo a plod pokoj. - Svojim narodnim običajem rugati se, tako je neplemenito, kao i nepravedno. - Tudju narodnost podpomagati znači svoju siromašiti.

8. *Pučki prijatelj*, 1, 14. I. 1869., str. 3.

- Čestit i pravoljubiv čovjek čuva se svega, što bi mu poštenje oskrvrnuti moglo. - Dvie su vrsti ljudi nezasitne; jedna znati željna a druga pohlepna. - Osoba bez odgojenja je kao tielo bez duše. - Tko mnogo govori, zariče mu se često. - Kamo sreća da bude više štedljivacah, nego potrošljivacah na svietu, jerbo trošiti umie gotovo svaka bena! - Ljudi neki iz seljanskog stališe proizišavši, a siromašno odgojeni, postavši slučajno gospodom, providjeni priličnom plaćom, priviknu se životu skupca, mogu biti rodoljubi, nu samo riečju, malo činom. - Gospoja što se tudje nošnje, tudjega jezika i običaja drži kao sliepac batine, podobna je plemenitoj u korov pretvorivšoj se biljci. - Narod doklam god svojega narodnoga jezika izobraziti ne nastoji i svoje narodne književnosti ne ljubi i ne podupire, pokazuje, da mu više stoji do putenoga i prostoga, nego li do plemenitiega i duševnoga života. - Čovjek bez narodnosti je čovjek bez domovine. - Tko svoje domovine i narodnosti ne ljubi, nije vriedan da bude obljubljen. - Urodjenac, kojemu je svejedno, bila njegova domovina zavisna ili nezavisna, slobodna ili potlačena, nije vriedan da u njoj, živ ili mrtav, prebiva. - Učenjak je onaj najgori, koji sa svojom znanostju nikomu koristi nepruža.

***9. Pučki prijatelj,* 2, 21, I, 1869., str. 7.**

- Tko mnogo govori, vara se često. - U pravom vieću i savjetu sastoji i prava uprava i upraviteljstvo države. - Tajnosti tvoje čovječe imadu dovoljno prostora u tvom srdcu, ako im je tiesno, pripiši si sam krivnju. - Srdce pametna i razborita čovjeka valja da bude ukopnica (grob) tajnostih. - Tko je oprezan u svom govoru i razgovoru, postupa mudro. - Razuzdanost djece dolazi iz prevelike dobrote i po-

pustljivosti roditeljah, što se ne može odobriti a još manje pohvaliti. - Ljubiti svoju djecu, svojstvo je naravi; ali je ne mazi i nedopuštaj, da rade svojevoljno bez pazke, nadzora i primjerne oštroće, što bi joj moglo daljemu odgojenju samo škoditi, nipošto koristiti. - Privikni i priučaj svoju djecu u mladosti na poslušnost; jerbo tko nije naučio u mladosti poslušnim biti, kako da umije pod starost zapovjedati! - Ako ne možeš znatne glavnice za života svojoj djeci priskrbiti, a ti se potrsi da budu dobro odgojena i prilično izučena; jerbo liepo, dobro, čedno i bezprikorno ponašanje mladića ima svoj koren u dobrom odgojenju, hrdjavo ponašanje nasujprot dolazi iz hrdjava ili uprav nikakva odgojenja. - Osoba bez odgojenja kao tielo bez duše. - Ne kaži svojih novacah mnogima očima, bilo to na sajmu, u krčmi i. t. d., jer bi mogao stradati, a možda na kraju i bez njih se ogledati. - Ne zanemari bolesti, bila ona još tako neznatne vrsti i značaja, već se pobrini za shodan liek za vremena, dok ne postane pogibeljnijom i smrtonosnom. - Medju dobrimi naći ćeš i zlih ljudih, kao i medju plemenitim žitom kukolja, premda mu ga netreba, kao ni svietu zlih ljudih. - Nevjeruj odmah svakomu, bio on gleda iskrenosti svoje i na glasu. - Tko iz puke oholosti neće da pita, ostaje u neznanstvu i bludnji. - Bogatstvom dolazi veleštovanje, sa siromaštvom pako preziranje. - Kod diobe dobarah su zavist (jal), mržnja i kavke neuklonivi družbenici. - Tri stvari možeš lahko upoznati u tri slučaja; srdačnost u ratu, pametna u razjarenosti i prijatelja u velikoj stisci i sili. - Tko dobra od zla neumi razlučiti, podoban je glupomu živinčetu. - Najbolji je prijatelj onaj, koji svoje prijatelje od zla odvraća i k dobru vodi. - Koliko putah nepojavi se neprijatelj u odielu prijatelja!

***10. Pučki prijatelj,* 4, 4. II. 1869., str. 15.**

- Narod bez narodnoga ponosa, i komu se samosviest narodna probudila nije, neživi kao zdravo i veselo tielo, životari samo. - Tko tudju narodnost predpostavlja svojoj, tudj je u svojoj domovini. - Tko je proti svojoj domovini, taj je i proti svojoj svetinji. K tomu kaže Klopfstock; "*Što ti učini bedača tvoja domovina? Ja ti se rugam. Zar ti neuzplamti srdce pri zvuku imena njezina?"* - Bolje je slavno umrieti, nego sramotno živiti. - Uzvišenije jest s poštenim oruđjem biti svladanim nego li s nepoštenim svladati. - Narod, koji na bolje posjeduje učione, prvi je medju narodi narod.

11. ***Pučki prijatelj*, 5, 11. II. 1869., str. 20.**

- Jedan otac može i do dvanaestero diece odhraniti, ali dvanaestero diece nemože jednoga otca. - Gdje su karte, tu su i karke (kavge). - Ako si rad saznati, kakav je gdje gospodar, a ti se ogledaj po njegovom dvoru okolo i u gospodarstvenih stanjih; a želeći znati to isto o gospodarici, to se ogledaj u sobi, u hodniku, varnici (kuhinji), jestvenici (komori) i ako si dionik, pri stolu.

12. ***Pučki prijatelj,* 8, 4. III. 1869., str. 35.**

- Mudrac ti je gluhonjemi bolji, nego riečljivi glupak. - Rieč, kako si ju izreko, gospoduje tobom, kad je pako nisi izreko, to onda ti gospoduješ njom. - Srdce je bedakovo u jeziku, nu jezik pametnikov je u srdcu. - Rieči su tvoje, čovječe, predstava pameti i prava sviedočba tvoga uma, ili pako neznanstva. - Neprenagli se u nikakvom podhvatu; bolje je i deset putah promisliti, nego jedan put pogriešiti. - Dobri su običaji prava čovjeka vriednost. - Teži od nježne mladosti pa i tja do ukopnice (groba) za znanošću. - Čovjek je kroz cio svoj život učenik i samo od dobre ili zle marjivosti zavisi njegov zao ili dobar obstanak. - Dobro srdce i prava iskrenost čine čovjeka poštenim.

13. *Pučki prijatelj, 20, 27. V. 1869., str. 83.*

- Veliko je lahkovjerstvo škodljivo, a veliko pouzdanje u ljude pogibeljno. - Neznalica ima šest glavnih vlastitostih u sebi: on se razljuti bez uzroka; govori o neznatnih stvarih; vjeruje svašta svakomu; poklanja, nepromisliv, komu šta poklanja; brine se za stvari, za koje nije, i nečini nikakove razlike izmedju prijatelja i neprijatelja. - Nebroji se tako dugo medju ljude, doklam god srdžba nad tobom vlada. - Jezik je istinabog medju ustnicami, ali kad si stao š njim gibati, onda je on za tebe ili proti tebi. - Grieh je kao i vatra, jerbo kad si odstranio gorive stvari od nje, lahko se ugasi. - Zahvalnost i pravednost su valjana svojstva čovjeka. - Smanji svoj trošak, ako si i kod znatnih dohodakah. - Pripoviedaš li što, to budi istinit, a ako si što komu obećao, drž se rieči. - Druženje s pametnimi poboljša običaje, druženje s bedastimi nasuprot pokvari čovjeka. - Tko je pred svoju prošnju poslao poklon, pripravio je ljude na uslišanje iste. - Red i čistoća diče uzdržatelja, jer su, koliko polag zdravlja.

14. *Pučki prijatelj,* 24, 24. VI. 1869., str. 99.

- Plod zapuštena i zanemarena odgojenja jest neotesanost. - Čuvaj se surova čovjeka, kao biesna psa. - Opaziš li na sebi iznenada razparano ili poderano odielo, to gledaj, da se odmah zašije i pokrpa, ako nećeš da nepostane iz male velika rupa (prelo), i to na kvar i polovnoga odiela. - Pazi na vatru, kao na oku zienicu (jabučicu) jer bi mogao svoju nepažljivost skupo platiti. - Neobilazi prava i načinjena puta kratkoće radi, jer ti je bolji tako po kola, kao i voznu marhu, a i sjegurniji, ako je i dulji.

15. *Pučki prijatelj,* 39, 7. IX. 1869., str. 157.

- Tko kakvu stvar ljubi, spominje se iz nje često. - Kralj je bez pravoljublja, kao potok bez ode ili sunce bez topline. - Tko svoga pravoga prijatelja podupire, imat će na njem i u biedi svoga pomoćnika. - Istina je gorka i tegobna, ali je zato njezina svrha uzvišena. - Žalostnik ima malo sna. - Dobra poraba jedne stvari zavisi od

vieštine, odgovor pako od razuma. - Bogatuš je bez blagodarnosti, kao drvo bez ploda. - Dosjetljivac veliki može biti razpoložen tako za lukavost kao i za prevaru.

16. *Pučki prijatelj,* 40, 14. X. 1869., str. 161.

- Domorodac, koj voli tudje knjige, novine i časopise čitati, nego svoje, nezna što je domorodstvo. - Rodoljublje njekih ljudih može se prispodobiti željeznoj peći, koja je, doklam u njoj gori, vruća, kao vatra, da nemožeš obstojati kraj nje, a kad bi ponestalo u njoj goriva, studena kao studeni led. - Neženi se ljepoti za volju, ljepota je cviet u blatu, nego vrednosti, narodnoj krieposti, osvjedočenju za volju. - Pazi da ti diete marljivo polazi učionu, da neizostane niti pol dana, budi svojevoljno, budi tvojom krivnjom, jer njegov zamudak nisi u stanju s nikakvim darom naknaditi (nadomjestiti).

17. *Pučki prijatelj,* 42, 28. X. 1869., str. 169.

- Tko je svoju diecu, imajući zgodu i prigodu, hotimice s učionom upoznati propustio, najveći je njezin nepijatelj. - Pobrini se, sinu si pribaviti po mogućnosti ako ne veću čast, a to prilično rukotvorstvo, i ti si njegovu budućnost obezbiedio (osjegurao). - Tko je imajući dovoljna zemljišta, svoga sina temeljito izučiti da u gospodarstvu, postavio ga je častnikom ili činovnikom. - Život bez reda, bez umjerenosti i točnosti može se uzporediti hrdjavom dobnjaku (uri, vuri), koji svaki čas staje i popravka traži.

18. *Pučki prijatelj,* 44, 11. XI. 1869., str. 177.

- Pravi i umni ratar ili poljodielac može se pred Bogom i svietom ponositi sa svojim stališem, jer u njem sastoji koren svega na svietu prometa. - Postupanje (baratanje) prava i marljiva gospodara deblja i ljepša kućnu živinu u obće. - Tko svoj obstanak (uzdržavanje, stanje) obezbiediti (osjegurati) zanemari, mora da se bez svoje najmanje zasluge prehrani. - Strastvenik je mrtav, premda se i medju živimi zadržava; kriepostnik i zaslužan čovjek je nasuprot živ, ma se i on i medju mrtvimi nalazio. - Tko svoje siromaštvo i biedu (nevolju) pred ljudmi očituje, izvržen je preziranju. - Prekomjerna šala prouzrokuje neprijateljstvo.

19. *Pučki prijatelj,* 49, 16. XII. 1869., str. 196.

- Poslie prevelike radosti običaje iznenada nastupiti žalost. - Niti iz marljivosti niti iz šale negovori laži. - Tko se neboji odgovora, neka govori; tko se ga nasuprot boji, bolje da muči. - Čuvaj se nepravednosti, nepravednost je vrelo svega zla. - Kleveta (zloglašenje, ogovaranje) je velika čovječja strast. - Kleveta je zakonom prepovjedana i broji se u red zločinstva. - Koga osmiehavati i na ruglo staviti, povod je mnogim svadjam i mnogomu zlu. - Tko ti samo i jednu nit konca zataji, razstavi se š njim, pregradi se od njega.

5.

Poslovice i uzrečice te savjeti koje su ostale u Kuhačevoj ostavštini pod naslovom "Rusanove poslovice". U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu postoji skupina u kutiji 3. IX-3 pod naslovom "Rusanove poslovice", ali i nekoliko skupina koje je vjerojatno ispisao Rusan iz Vuka Stefanovića Karadžića, Mijata Stojanovića, Đure Daničića i Kapetanovića. Radi se o poslovicama i savjetima koji su vezani uz razne životne situacije, a zanimljive su jer opisuju na poseban način prilike u drugoj polovici 19. stoljeća, kada se na području Hrvatske i Slavonije dešavaju velike gospodarske a i političke promjene, kada robno novčani odnosi postaju vrlo važni ali isto tako i odnosi među ljudima. Ove poslovice i uzrečice zanimljive su i zbog jezika, riječi koje zapisivač objašnjava u zagradi, što znači da očekuje da se počnu upotrebljavati, ali te poslovice nam mnogo govore o običajima i životu ljudi na ovim prostorima gdje je bio dosta jak i utjecaj pravoslavnog stanovništva s kojim je Rusan dolazio u doticaj. Kako su ove poslovice došle u Kuhačevu ostavštinu nije poznato, kao što nisu istražene ni sve veze Rusana i Kuhača. Po pravopisu sudeći poslovice su bilježene u raznim vremenima, dakle odražavaju duh svojeg vremena, što bi trebalo posebno proučiti s obzirom na sadržaj, jezik i drugo što nam ti tekstovi mogu poručiti o vremenu za koje imamo vrlo malo ili gotovo ništa podataka.

Mislim da je zanimljivo navesti te poslovice koje su kasnije često doživjele promjene u izrazu, ali upravo stoga je vrijedno da se objave.

1. Ako ne umije napiti, a on umije popiti., 2. Ako nisi plivač ne zabavljaju se s roncih., 3. Ako se put i nadaleko proteže, neka je samo sjeguran., 4. Ako si u svom kutu, nisi nikom na putu., 5. Ako ti sunce dobro hoće, ne misliš na mjesec., 6. Ako smo si i braća nisu nam si kese sestre., 7. Bena mati, bena kći - vo se jarmu priuči., 8. Bez muke neima nauke., 9. Besposlen pop i jariće krsti., 10. Bogataš želi kiše, a siromah je pokiso., 11. Bog čuva pijanca., 12. Bog ne izplaćiva svake subote, ipak ne ostaje nikomu dužan., 13. Bojažljivi trgovac nema dobitka., 14. Bolje da bude roba na skupa na tržištu nego jeftina kod kuće., 15. Bolje je biti svojim slugom nego tudjim gospodarom., 16. Bolje je i obilaziti nego se od psa dati ujesti., 17. Bolje je meni moj prosenjak nego tudji pšenićnjak., 18. Bolje je i pametna laž nego benasta istina., 19. Bolje naše i polovno, nego tudje iz nova krojeno., 20. Budite pametni kao zmije, a prosti kao golubi., 21. Čavla jednoga radi izgubili potkovu., 22. Čim se ovca dići, tim se koza srami (obratno)., 23. Čisto zlato ne potamni., 24. Čovjek obrača a Bog obrne.

25. Čovjek razlučuje se po govoru, a živinče po njuhu., 26. Daj pa naj (nosi)., 27. Danas ludo, sutra mudro., 28. Debeloj guski ne treba stranicu mastiti., 29. Dobra rieč otvara i željezna vrata., 30. Dočekala maca na stožeru vrebca., 31. Doći će božji razsap na vražji nasap., 32. Doći će sunce i na naš prag., 33. Dodji rode i na naš žlieb., 34. Doji u probušenu dojaču., 35. Dok je glavah biti će i

kapah., 36. Došašće odvisi od volje, no odlazak od dozvoljenja., 37. Došli bučani, izćeraše kućane., 38. Dravi kud joj niže, tud joj bliže., 39. Duša ne raste na vrbi., 40. Dvie ruke k jednoj glavi., 41. Dvošiljasti kol ne ide u zemlju., 42. Glava bez okah ne vriedi skoka., 43. Glava odsječena ne raste na novo., 44. Gdje je mnogo babah, kilavo je diete., 45. Gdje je svjetla tu je i sjene., 46. Gdje koza hakne, tamo loza sahne., 47. Gdje se šljivik kosi, tu se rakija prosi., 48. Gdje su jedna kola mudrosti, tu su dvoja ludosti., 49. Gdje zub boli, tu jezik tiče /zapinje/., 50. Hodi po sniegu, nu da se tragovi ne smotre., 51. Hulje na njega kao da je konja pod sobom ustrielio., 52. I za nas je Isukrst muke podnosio., 53. Od stare vune ne satkati nova platna., 54. Jao si ga onomu, koji užiže svieću mimo brata., 55. Ja pan, ti pan., 56. Jedan cviet je čini proljeća., 57. Jeka bubnja je što dalje, tim ugodnije.
58. Jedna lastavica ne čini proljeće., 59. Jedan poturica, gorji od sto Turaka., 60. Jedna ruka bez druge ne može pljeskanje izvesti., 61. Jeftina govedina - juhom pod plot., 62. Kad je glava pala, ni noge ne stoje., 63. Kada je krava ukradjena, ne koristi vrata ključem zatvarati., 64. Kad nastane pomanjkanje vune, i psi se rado strižu., 65. Kad je ovčara volja, podojit će i jarca., 66. Kad je puna glava - puna je hvale., 67. Kad je već sunce izašlo ne treba nam svieće., 68. Kud je zlo, neka bude i gorje., 69. Kad se lies upali, sav sav sviet popali., 70. Kakva sietva, takva žetva., 71. Kakva svirka, onakav i ples., 72. Kakvo drvo, takvo voće., 73. Kamo vatra padne ondje i gori., 74. Kao pčela na britvu., 75. Kaplja do kaplje - gotovo jezero., 76. Kiši uteko a tuču dočeka., 77. Klešte su zato, da se usijano željezo s njim hvata., 78. Kobilica jedna bolja je u ruci, kako letući soko!, 79. Koliko glavah - tolilko mislih., 80. Koliko selah - toliko šegah., 81. Korice su blagostanje noža., 82. Kupac se pouzdaje u prodavaoca., 83. Kupuj kruh kod pekara., 84. Krasne žene i dobro vino slatki je otrov., 85. Krčmar ne uzimilje umjesto novacah mošnju., 86. Krila mravljice njezina su propast., 87. Krivom pomagaču - katran na kolaču., 88. Kroz gnječu (prešu) tišće šira (mošt)., 89. Krasni poruci i dobre misli dolaze kadkad kasno., 90. K selu, što se vidi, ne traži putokaže., 91. Lako je sitomu o postu propovjedati., 92. Leti kao muha bez glave., 93. Leti okolo, ko pčela što med napravi., 94. Lienčini je svaki dan praznik., 95. Ljudi se hvataju za jezik, a volovi za rogove., 96. Lončar zavidi lončaru., 97. Ludjak, diete i pijanac govore istinu., 98. Luplje po zdenom željezu., 99. Malo je livadah bez kosovinca., 100-101. Nije zabilježeno., 102. Magarac Isusov, ako i u Jeruzalem otidje, ostat će kad se povrati ipak magarac., 103. Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba., 104. Motri mater, pa uzmi kći., 105. Mučanje je zlato a govor srebra vriedan., 106. Mudroj glavi jedno oko dosta., 107. Na kobili jaše a pita za nju., 108. Ne pobožnom putu biti i bez molitve se natrag vratiti., 109. Nauka je jedna muka a oduka još sto mukah., 110. Ne budi spavajući spavajućega., 111. Neka te tvoj sad /vrt/ ako je i krivo., 112. Ne laje šarko radi sela, već radi sebe., 113. Ne miešaj se u sve stvari kao vo., 114. Ne može mu kovrtanj na ruku., 115. Nerodjeno čedo ne može se krstiti., 116. Ni

svi prsti nisu jednaki., 117. Ni za Lovrenca konj, ni za mekana brod., 118. Novac tvori novac., 119. Novu je sve pokorno i podložno., 120. Obraća se po vjetru., 121. Odkuda dvoja muka., 122. Od jednoga janjeta ne gule se dve kože., 123. Od zla železa nikada dobar mač., 124. Od znana boli glava, od neznana i srdce i glava., 125. Oglobanu kost ispod nosa povući., 126. Oko gospodara odeblja konja.
127. Onim rode orasi, koji neimaju zubih., 128. Opružena striela ne vratja se natrag., 129. Orah ne lovi muhe., 130. Orudje radi, a majstor se hvali., 131. Otac je sinu poklonio vinograd, a sin otcu brani jedan grozd s trsa otrći., 132. Ovce nisu radi ovčara, nego je ovčar poradi ovacah na paši., 133. Pasjak more ne muti., 134. Pas neka slobodno laje samo neka ne ujeda., 135. Pas, koji laje ne grize., 136. Pisati, čitati, u moru plivati, ne ume svaki., 137. Pišivo voće kupuje samo sliepac., 138. Pitaj bolesnika kako mu je, a ne liečnika., 139. Plete kotac kako mu otac., 140. Podaj mu prst, on će i ruku., 141. Podkovat će i vraga na ledu., 142. Podkovat će konja i u biegu., 143. Poklonjena kvasina sladja je od meda., 144. Poklonjenom konju ne zaviruje se u labrdnju., 145. Posudjeno odielo ne traje za dugo., 146. Pošto kupiš, po tom ne daj., 147. Potok do potoka more., 148. Prazan lagav zvoni., 149. Proda dneva, pa si kupi noć., 150. Prodaješ vrebca i veliš da je slavulj., 151. Prodao kradljivac svoju robu jevtino ili skupo, on je svakako u dobitku., 152. Pruži se po duljini pokrovca., 153. Pucaj zemljo, delija te kopa., 154. Pusti kokoš u jarak, ona se i stoga lati., 155. Radi gospodara mora se čovjek i psu laskati., 156. Rasti travo, dok ja živim., 157. Reci medu med, i usta ti ne budu od toga sladka., 158. Riba, što je još u vodi, ne prodaje se., 159. Rubača je bliže nego haljina., 160. Rugoba se ruga, da joj bude druga., 161. Ruka pere ruku a obadve obraz., 162. Sadržaja jedne knjige radi cielivaju se korice., 163. Sagradi kolibu a poruši grad., 164. Siromašan je kao miš u crkvi., 165. Sit gladnomu ne vjeruje., 166. S jednim zasjecanjem ne pada drvo., 167. S jednom opekom ne sagradi kuće., 168. Skitajući pas nema noćišta., 169. S kradjivcem se krade a s kvarnikom se plače., 170. Skrb i briga slabe čovjeka., 171. S lienostju ne dolazi med., 172. S pamukom se ne vadi trn iz pete., 173. S pitanjem dodje čovjek u Rim., 174. Sto mjerovah misli ne izplate dug., 175. Strpljen, spašen., 176. Studenac kopati, ako je to od potrebe., 177. Svaka ptica u svoje jato leti., 178. Svaka se ovca za svoje noge veša., 179. Svaki je petelj /pietao/ na svom smetlištu gospodar., 180. Svaki oplakuje svoje roditelje po svom običaju., 181. Svaki znade, gdje ga čizma tišti., 182. Svako dobro imade i svoje zlo., 183. Šišasti s rogatim ne može se bosti., 184. Šta će kradljivac u pustoj kući?, 185. Šta pas haje za miris cvieća, ako je i u cvietnjaku., 186. Šteta uči i ludoga pameti., 187. Što dikla navikla, to neva obikla., 188. Što gnoj sietvi, to odgoj dječaku., 189. Što je naše, to je loše., 190. Što tko čini pred njega pada., 191. Što većma se pas moči, tim je većma uprljan., 192. Teško je sa sirovimi drvmi na vlažnom tlu naložiti vatru., 193. Ti zabiješ vranj na bačvi, a drvo je probušeno.

194. Tjerajući zeca, iztjera kurjaka., 195. Tko je svemu svietu po volji pogače izpekao?, 196. Tko će golca svući!, 197. Tko čuva klinac, izgubi potkovu., 198. Tko iglu ukrade, ukrast će i vola., 199. Tko ima ulja naći će i svetiljku., 200. Tko jači taj tlači., 201. Tko je češnjak blagovao, ne može duhu tajiti., 202. Tko je mokar, ne boji se kiše., 203. Tko je zaslužio vješala, ne utopi se., 204. Tko može taj se i vozi., 205. Tko mir želi, nek se za rat sprema., 206. Tko na samom blaguje, nosi i na samom svoje breme., 207. Tko ne drži brata za brata, on će tudjina za gospodara., 208. Tko ne zna odkuda sunce izlazi, kako da pogodi kamo zalazi., 209. Tko nosi, taj ne prosi., 210. Tko odmah daje, dva put daje., 211. Tko pčelce tare i prste se oblizava., 212. Tko pod jesen ore polje, gnoji ih na pola., 213. Tko samo jednu kuću posjeduje, posjeduje samo jednoga gospodara., 214. Tko se dima ne nadimi, taj se vatre ne nagreje., 215. Tko se hoće vatre nagrijati, valja mu se i dima nadimiti., 216. Tko se ludom rodi ostaje za života ludom., 217. Tko se medj posije meša, krmače ga požderu., 218. Tko se smočiti ne kani, ne uhvati ribah., 219. Tko se u toplicah kuplje i znoji se., 220. Tko se vatre boji, čuva se i dima., 221. Tko se vrebacah plaši neće sijati nikada proso., 222. Tko si ožeže usta, a ne kaže društvu da je jelo vruče, nije pošten čovjek., 223. Tko sve traži, sve gubi., 224. Tko svoj brk s drugim zamienja, izgubi oba dva., 225. Tko svoju robu jevtino proda, razproda ju brzo., 226. Tko svoju žlicu proda, neće juhe., 227. Tko u badava vina pije, dvaput je pijan., 228. Tko u dvadeset ne zna, u trideset neima., 229. Tko umjereno koraca, prekoračit će i veliko brdo., 230. To je toliko, kao med kroz staklo lizati., 231. Tri lješnjika orahova ljuska., 232. Trpi dan po dan, dok ali Bog neda bolje, ili smrt za vrat ne ćune., 233. Trpljivošću postaje i zazreli grozd poslasticom kao i dudovo lišće svilom., 234. Ubogac je svagdje kod kuće., 235. Uhvati kradljivca prije nego je on tebe uhvatio., 236. U mjestu gdje i jelo soliš, ne pokuplji solenke., 237. Upitati bolestnika da li mu liek u tek ide., 238. Uzaludna vika pastira, kad je već vuk ovce odneo., 239. U zlo drvo zao klin., 240. Vatra i pamuk ne slažu se medju sobom., 241. Veći je slon kako deva., 242. Veži likom, pa nedaj nikom., 243. Vlastita hvala zaudara., 244. Voda odteče, piesak ostane., 245. Voda tako dugo ne počiva, doklam nije čista., 246. Vrabac ne pjeva, ali je zato njegovo čvrkutanje veliko., 247. Vriednost plemenita novca upozna ponajbolje mienar /mjenjač/., 248. Vuk da nije gladan, ne bi bio na kvaru., 249. Vuk dlaku mienja, no ćud nikada., 250. Vuk kolje i nehranjene ovce., 251. Vuk ostane vukom da je i med ljudima odgojen bio., 252. Zaklela se zemlja raju da se sve potajne znaju., 253. Zaman baki liepa pokrovača kad je baka svuda nakrivača., 254. Za mladostju sledi starost., 255. Zao glas hitro leti., 256. Zavadiše se kao vrebci na tudjoj prosi., 257. Zec se razluti na brdinu, no brdina o tome ni mukac., 258. Zlo i opako po onu kuću gdje koka kukuriče a petalj muči., 259. Žedni ne trče k slami, već k zdenči vodi.

6.

Poslovice svrstane po temama. Kod Kuhača ima još nešto zabilježenih poslovica no Kuhač ne spominje da li su i one Rusanove.[24] No obzirom na tematiku mislim da jesu. Donosimo i te poslovice s time da je kod nekih Kuhač ili netko drugi zabilježio da li su uzete od Vuka Stefanovića Karadžića (oznaka V), Mijata Stojanovića (oznaka St.), Đure Daničića (oznaka D) ili Kapetanovića (oznaka K. Te su poslovice svrstane u više skupina prema temi kojom se bave: IX-1-1 religiozne, IX-1- 2. vezane uz trgovinu, , IX-1-4, vezane uz znanje, IX-1-6 vezane uz vještine, IX-2 vezane uz politiku.[25]

IX-1-1 religiozne poslovice i uzrečice.
- Ako ćeš da se osvetiš Turčinu, moli Boga da počne piti rakiju, ako ćeš da se osvetiš Srbinu, moli Boga da ode u hajduke. (V). - Bog je pandur, seko! (V). - Brat je mio, koje vjere bio. (V) - Žid kršten, vuk pitom. (D) .

IX-1- 2. vezane uz trgovinu
- Bolje je i mršav sulh (nagoda) nego pretila dava (parnica). (K). - Ciganski pogadjaj, a pošteno plaćaj. (St.) - Čovjek novca, panj bez žita. (K) - Čuvaj bijele novce za crne dane. (V) - Čuvaj me, čuvam te, veli dućan trgovcu. (V) - Čovjek kao i novac (ide po svijetu). (V) - Dogovori se s kesom pa kupuj. (K) - Dućan kesu ne veće. (V). - Dok je talaca, bit će i novaca. (V) - Dobra se roba i sama hvali. (K) - Dug i tuga, brat i sestra. (K) - Dug je zao drug. (V. K.) - Dužan - tužan. - Prevari me u dva puta, ubio ga Bog! a prevozi treći put, ubio me Beg! (V). - Para paru stiče. - Prva litra plaća ostale. (K). - Radi a ne kradi, trguj pa plati. (V). - Sa svojimi i pij i jedi, ali ništa ne trguj. (V.). - Svaka šteta uči čovjeka pameti. (V). - Što bogatiji, sve to tvrdji. (K). - Što stenješ kao židovski dužnik? (K). - Što jedan lud kupi, sto pametnijeh ne može prodati. (V). - Teško kući, koja trgovinom ne vonja. (D). - Tko kupuje, što ne treba, prodavat će i ono što mu treba. (V). - Tko ne može da plati, valja da moli. (V). - Tri žene i jedna guska čine vašar. (V). - Teško Vlahu siromahu i Turčinu, koj para neima. (K). - Zna mnogo, ali ne zna ništa prodati. - Tko se u šest mjeseci obogati hoće, u šest ga mjeseci objese. (D). - U strašiva trgovca prazna kesa. (K). - Žitni kupac i djevojački otac ne mogu srećni biti (Djevojački otac zna se zašto, a žitni kupac valjda zato što gdjekada (!!!) mora trgovati onom stvari bez koje se ne može živjeti). (V).

IX-1-4, Poslovice vezane uz znanje.
- Nema nauke bez muke (V). - Bolje je razum, nego imanje. (D) - Bolje je znat, neg imat. (K) - I pametan se prevari. (K).

24 HDA, Kuhač, kut. 3. IX-1-6.
25 Sve te poslovice nalaze se pohranjene u HDA, fond Kuhač, kut. 3.

IX-1-6 vezane uz vještine
- Ciena zanata veća je od zlata. - Istražuje Markove konake. (Istražuje kojekakve stare stvari i besposlice.) - Ne zabijaj tudjega trna u zdrave noge.

IX-2 Poslovica vezana uz politiku
- Brat bratu najdublje oči vadi (Hrvati i Srbi, Rusi i Bugari).

7.

Poslovice u Podravini poslije Rusana. Poslovice i fraze je poslije Rusana objavljivalo nekoliko Podravaca na raznim mjestima i u raznim vremenima. Često se isti tekstovi modificiraju, ponešto mijenjaju, nadopunjuju, moderniziraju jezično i sadržajno. No to je predmet nekog drugog rada. Žalim ukazati da je Ferdo Rusan bio prvi i da je imao mnogo sljedbenika koji su shvatili vrijednost poslovica i fraza te ih prikupljali i objavili, ali u jednom drugom vremenu iako često s istom porukom.[26] Za tom formom su posegnuli i Starčevići. Tako Šime Starčević (Žitnik, 1786.) u svojoj *Ričoslovnici* objavljenoj 1812. godine objavljuje veliko narodno blago, iskustvo, naziranje, shvaćanje naroda i njegova mudrost. Starčevićeva *Nova ricsoslovnica iliricska vojnicskoj mladosti njene poruke su fantastične. Krajicsnoj poklonjena trudom i nastojanjem Shime Starcsevicha xupnika od Novga u Lici)* (Trst, 1812.) *)* je i udžbenik gramatike i pravopisa a pored toga poučitelj narodne mudrosti. Tu nalazimo poslovice: Uztrpljenje svaka pridobiva. - Za budalu nitko ne mari. - Biži kratko veselje, za kim slidi duga žalost. - Ne obećavaj, što ispuniti ne možeš. - Koj mnogo govori, mora mnogo znati, ali mnogo lagati. - Koj jednom slaže, ritko mu se drugi put viruje. - Zdravlje više valja nego bogatstvo, a kripost više nego mudrost. - Nemoj suditi, doklen stvar dobro razumio ni si, i pušti druge izgovoriti. - Koj druge rada tuži oni ne ima ljudoljubstva. - Vrag ne spava. - Dva brez duše, a treći bez glave. - Bezočni svit uživaju. - Natovari, te udari. - Nijedne zime nije vuk izio. - Nije plemena do slavna imena. - Tko hoće časno, ne može lasno. - Kako tko nikne, tako i obikne. - Hrani konje kako brata, a jaši ga kako dušmanina. - Prag od kuće najviše brdo. - Zaludu mi biser kad mi grlo udavi. - Medju dva Bana meni gola glava. - Kud vojske prohodi,

26 Viktor Šignjar, Poslovice i fraze, Zbornik *Časti i dobru zavičaja* Rudolfa Magjera, Zagreb, 1931.; Pero Lukanec, Poslovice i fraze. Virje u Podravini, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena,* 31, sv. 2, Zagreb, 1937., str. 135-200.*;* Martin Mihaldinec, Narodne poslovice iz Podravine, *KAJ, 6*, Zagreb, 1969., 77-79.*;* Marija Winter, Narodne poslovice ludbreškog kraja, *Podravski zbornik 15, 1989., 130-132;* Vladimir Miholek, Prilog izučavanju đurđevačkog pučkog mudrorječja, *Podravski zbornik*, 18, Koprivnica, 1992., 291-296. Vladimir Miholek, Đurđevečka narodna vjerovanja u izrekama, *Đurđevečki zborniik*, Đurđevac, 1996., 155-167. Ivan Večenaj, *Poslovice, izreke i zagonetke iz Prekodravlja, Gola, 1997. itd.* Ima dosta izdanja i za čitavu Hrvatsku. Tako Bartul Matijaca, učitelj (1859.-1934.), *Narodne poslovice,* Naklada Pavić, Zagreb, 2009. Publicista i književnik Miroslav Dolenec - Dravski, rođen u Novom Virju 26. veljače 1937. godine koji je umro nažalost već 24. srpnja 1995. također je sakupljao narodne pripovijetke i pošalice, i pisao aforizme te je i preko radio emisija u Zagrebu podsjećao na veliko narodno blago Podravine.

trava se ne nahodi. - Gdi su ruke rile, tu i potoci ostaju. - Od zla dužnika dobra je koza bez mlika. - Jež je od svake strane oštar. - Iz vrane što izpane, teško soko postane. - Kakvo gnizdo takva tica, kakav otac, takva dica. - Do sto godina ni kože ni mesa. - S vlahom do po zdile, a od po s njom u glavu." [27]

I otac domovine pravaš Ante Starčevć je u *Hrvatskom kalendaru* kojemu je urednik i pisac objavio cijeli niz aforizama.[28] Oni su originalni i nose biljeg Starčevićevog prosuđivanja i njegove etike, često suprotne onome do kojih drži ostali svijet. Dobar dio aforizama izražava pesimizam i mizantropstvo i te poslovice odaju Starčevića kakav je bio prema sebi i prema svijetu. Zanimljivi su ti aforizmi no trebalo bi posebno provesti njihovu analizu ukoliko to već nije učinjeno u nekom magistarskom ili doktorskom radu.

8.

Zaključak. Poslovice i savjeti objavljeni u ovom radu vjerojatno nisu čisto Rusanovi no one odaju njegov izbor, modifikaciju, jezik a i pravopis kojim se služio. Interes za ovaj rod književnosti i na sjeveru Hrvatske morao bi privući pažnju znanstvenika raznih vrsta. Za mene kao gospodarskog povjesničara izuzetno je važan Rusanov odnos prema gospodarstvu, ljudima koji se njime bave i odnosima prema alatu ili domaćim i divljim životinjama. Za našu je književnost dosta važno vidjeti kako je Rusan djelovao i što je savjetovao ljudima. Strpljivim radom s mnogo ljubavi Rusan je svoje životno iskustvo a vjerojatno i tuđe izvučeno iz štampanih stvari ili iz razgovora s ljudima izrazio u poslovicama. Mnogo toga što je bilo lijepo, istinito i mudro godinama je izdvajao, sučeljavao, grupirao i odabirao i onda dio objavio a dio ostavio u rukopisu kako se to vidi iz Rusanovih poslovica sačuvanih u Kuhačevoj ostavštini. U tim poslovicama ima mnogo narodne mudrosti, ali i Rusanove selekcije. Kroz poslovice objavljene u *Pučkom prijatelju* Rusan je svoj utjecaj kao ilirac proširio i na područje Hrvatskog Zagorja, pridruživši se tako akciji Dragutina Stražimira koji je djelovao na gospodarskom planu. Na taj način je skupljeno mnogo toga što ukazuje što je bilo vrijedno Rusanu i važno za narod u Podravini. Rusanove poslovice treba pažljivo čitati, a mnoge i protumačiti što prepuštam stručnjacima etnolozima. Mjesta za mnoge poslovice ima i u našem vremenu, jer ima stvari koje i danas vrijede. Rusanove poslovice i uzrečice su biserna ogrlica nastala na prijelazu iz vojničkog u građansko društvo kada dolazi do razvojačenja đurđevačke i križevačke pukovnije. Trebalo je narod savjetovati i pripremiti da preuzme na svoja leđa odgovornost za svoju budućnost kada neće komande stizati od vojnih vlasti već kada će svatko biti sam kovač svoje sudbine. Trebalo je spoznati i nove vrijednosti, ali i stare mane. Mnoge od tih poslovica, prilagođene našem vremenu žive i danas.

27 Josip HORVAT, *Ante Starčević,* Zagreb, 1990., 34-35.
28 J. HORVAT, 169-172. Tri stranice Starčevićevih aforizama.

Dakako sve naše poslovice, pa ni ove koje je objavljivao Ferdo Rusan nisu čisto podravske, ali ni hrvatske, već su mnoge prenesene iz Europe kojoj smo uvijek pripadali. No u poslovicama je skupljena mudrost prošlosti ali i Rusanovog vremena. Ne bi bilo u redu da se ne objave Rusanove poslovice koje je on skupio polovicom 19. stoljeća adaptirajući i prilagođavajući ih području gdje je živio ali dakako na štokavskom narječju, nastojeći štokavštinu popularizirati i na području Hrvatskog Zagorja. Rusan je pisao štokavski, ali zbog svojeg vojničkog obrazovanja a i službe na području gdje se govorilo mađarski, talijanski, rumunjski jezik koji mu je bio težak i krut te nije uspio doseći onu elastičnost koju je zadobio drugi ilirski pjesnik iz Podravine Petar Preradović, istovremenik Rusanov ali s drugačijom karijerom. No ipak Rusan nije uspio izbjeći tragove rodne kajkavštine koja tu i tamo izvire "tiho" i iz ovih poslovica.

Iznenađuje količina sakupljenih poslovica i mudrih izreka i prostora na kojem ih je skupljao. Objavljivanjem gotovo tisuću poslovica on nije po broju od nikoga bio nadmašen i one se moraju smatrati sastavnim dijelom Rusanovog stvaralaštva i podvrći znanstvenoj analizi što se tiče misli, jezika i pravopisa.

Kako su se vremena promijenila a promijenili su se i ljudi i Rusanove poslovice treba shvatiti kao sliku njegovog vremena. No još uvijek ima u njima mnogo istine i korisne pouke kako bi se narod učinio boljim, sretnijim, spretnijim i promišljenijim. No iz njih se ipak može vidjeti kako je narod mislio i koje su mu bila vrijednosti. Tako i danas rade Gradišćanski Hrvati, pa je Ana Šoretić u Hrvatskom Gradišću objavila *Poslovice* 2010. i to istovremeno na gradišćanskom i na službenom hrvatskom jeziku. Ne treba zaboraviti stare dobre primjere! Mnoge mudrosti se ne moraju naučiti iz Ezopovih, La Fontainovih u Krilovljevih basni već i iz naših poslovica.

Sažetak

Rusanove poslovice i mudre izreke (Povodom 200 godišnjice rođenja)

Ferdo Rusan (1810.-1879.) bio je jedini Ilirac koji je djelovao u Podravini, te je pokušao svoja iskustva i zvanja koja je stekao u vojničkoj službi prenijeti svojoj rodnoj grudi, osobito Virju kao satniji Đurđevačke pukovnije. Trebalo bi objaviti sabrana djela Rusanova jer bi se samo tako vidjela njegova mnogostranost. No ovom prilikom objavljuju se poslovice i mudre izreke koje je Rusan prikupljao tijekom svog života a neke i objavio kao u varaždinskom listu "Pučki prijatelj" 1868. i 1869 godine. Iz tih poslovica može se mnogo toga iščitati jer su odraz života i vremena o kojem malo znamo zbog nedostatka izvora, i upravo radi toga smatramo da je vrijedna njihova objava.

Summary

Proverbs and wise sayings collected by Ferdo Rusan (on the occasion of 200 anniversary of birth)

Ferdo Rusan (1810th-1879th) was the only follower of Ilirian cultural revival, who was active in Podravina. He tried to transfer his experience and knowledge gained in military service in various parts of the Monarchy to his native country, especially to the Virje village which was a part of the Đurđevac Regiment. On this occasion he published a book of proverbs and wise sayings he collected throughout his life. Some of them were published in "Folk Friend" newspapers issued in Varazdin during 1868th and 1869th. We know very little about everyday life in these times due to lack of archival sources so customs and relaltionships can be investigated only by studiyng these proverbs. It would be really worthwhile to publish the entire Rusan literary output, whose release is only marginaly touched so far.